

O naravstvenej obvezanosti.

Piše dr. Janko Pajk.

VI.

Človeška svoboda nagib k obvezanosti.

Jeden najmočnejših nagibov k naravstvenej obvezanosti je človeška svoboda. Lepa, vzvišena in tolažilna je zares misel: Ti si v nekojih ozirih vendar-le svoboden! — In ta misel ni morda razmnéva mrzlične domišljavosti, ki bi plavala v sinjih oblakih, nikakor! To je trditev po izkuvstvu uglavljena (inducirana.)

Govoriti nam je o naravstvenej svobodi, kajti sta dve svobodi: naravstvena in prirodna. Slednja je vnanja možnost, po svojej volji delovati. Ta svoboda leži v oproščenji od prirodnih spon. Moč prirode je sicer proti človeški móči neizmérno večja, a ipak se človek vé in zna odtezati tej premoči do nekoje mére. Omamam n. pr. katere delujejo v prirodi in človeštvu na naša čutila, more se človek umikati, pa tudi zoperstavljati. Od naravstveno naobraženega človeka pričakujemo vsaj toliko, da se ogiblje slabemu in zlemu. Nepravičnim obétom se poštenjak zna upreti in se jim v istini upre. Človek sicer živi pod pritiskom prirodnih sil, a zna jih do nekoje mére nadvladati, in obračati v svoj hasen. „Nadvladanje prirode“ — „imperium naturae“ — to je po Francis Bacon-u geslo razvijajočega se človeštva, to svrha in ponos človeškega duha in mišljenja, kar imenovani učenjak poudarja v svojih najimenitnejših dveh spisih: „Cogitata et Visa“ in v „Novum organum“. Mej tem ko je žival popolnoma pod oblastjo utisov, ki prihajajo od posredstva in lastnega nagona, se človek osvobojuje s pomočjo svojega dušnega dviganja iz prirodnih spon in obrača svoje okó na celoto svetovno in na najbolj oddaljene svrhe. Vse vednosti in znanosti podpirajo človeka pri tem, posebno pa modroslovstvo, katero je ona znanost, ki smatra ustroj in ték vésvoljstva in

človeštva svojim predmetom, prava rešiteljica in spasiteljica na grudo privezanega zemskega sina. Uprav izpoznavaje sorodno si vesvoljnost more naravstveno obraženi človek, da-si razkrojenjem svojih sestavkov plača prirodi svoj hárač, uživati čuvstvo potišenja in zadovoljenja. To razpravlja lepo E. Dühring v svojem delu: *Werth des Lebens*¹⁾. — Vsi veliki misleci so gojili in trdili isto osvedočenje. Tudi sposobnost, da se človek razvije in napreduje hitro in do velike dovršenosti, ko nasprotno živali v tem oziru zaostajajo daleč za človekom, je dokaz mnogo večje svobode človeške. Domislimo si samó velikega napredka, kateri je storilo človeštvo, odkar poznamo povest njegove naobrazovanosti, tekem tisočletij! Oziraje se na to povest, ne moremo in ne smemo si utajiti in prikrivati velevažnega nauka o razvoji, čegar znamenja so neutajljiva v vsem prostranstvu prirode. Ta nauk je ob jednem potrditev naše svobode in rastoče človečnosti, je nauk spasiteljske cene, izpodbujaje nas k trdnemu napredku, ki je največji znak našega človeškega pokoljenja, da si še ni dovršen v svojem sestavu; kajti da se razvoj ne pospešuje jedino po „izbiri“ (selection) in po „borbi za bitje“ (struggle for life,) kakor da bi bil nekak neprestani in neobzirni boj proti vsemu živčemu, temu nasprotuje uprav naravstveno naziranje svetá! Jedro tega nauka: nepretrgani razvoj, je istinito, sestav njegovega nauka pa je še nedostaten. Zató vsa čast težnjam, po kojih se „izbira“ in „borba za bitje“ kot znanstveni načeli trdite, a z naravstvom se ta trditev premalo slaga, o čemur nas najjasneje podučujejo pretirani izvodi učenjaka H. Spitzerja, razloženi v njegovem sicer znamenitem delu: *Beiträge zur Descendenztheorie*. 1886. — V uplivu „izbire“ in „borbe“ na naravstvo imata prav učena prirodoznanca in naravstvenika: E. Dühring in Wigand, katera obojata načelno tekmovanje kot naravstveno.²⁾ In vrhu tega je najboljši dokaz naše svobode čuvstvo in nagon naš, da si svobodo želimo. Nagon namreč, ohraniti si svojo osebno pojedinost, izpodbada nas neprestano, da branimo svojo osebo, svoje svojstvo, svojo čast in svoje poštenje, sploh

¹⁾ 2. nat. 1877, str. 288.

²⁾ Dühring: *Werth des Lebens*, str. 23. nasl.; Wigand: *Grundsätze aller Naturwissenschaften*. 1886.

svoje človeško dostojanstvo na vso moč in z vsemi sredstvi. To so dokazi, da biva v naših prsih od prirode nam podarjeni čut svobode, kateri nijednemu bitju ni v tolikej méri lasten, v kolikej človeku. Kakor gotovo ima človek svoja trdna, neomahljiva prepričanja, katera ne opusti po nikaki ceni, in kakor gotovo žrtvuje človek svojemu prepričanju celó svoje življenje, samó da si ohrani svojo svobodo, ravno tako gotovo ga ravno svoboda povzdiguje nad vse stvarno (materijalno) gnjusobo, nad vso lakomnost, na vse svétno častihlepje, celó nad osebno blaženost, ako zahteva to svoboda duhá. Kdo ne pozná, da molčim o rodo- in domoljubji, znanstvene požrtvovalnosti Giordana Bruna, Galileija, Husa? Težko bi to svobodo kateri si bodi modroslovec lepše in krepkeje znal izraziti mimo Kanta v svojej „Kritik der praktischen Vernunft“.¹⁾

Priroda sama nevedneža podjarmljuje; razumnik zna njene spone razdirati in prirodne zakone obračati v svoj prid. Se vé vsevršne (perfektne), popolne svobode človek ne uživa napram posredstvu, a toliko gotovo, kolikor je potrebuje za naravstveno življenje. Priroda človeku do pol pota nasproti prihaja, kažoč mu po izkustvu svrhe sredstva in pota za pravo delovanje. Priroda sama mu je najboljša voditeljica, ako se jej hoče človek zaupati, V naravstvenem oziru je človek le tedaj svoboden in k izpolnjevanji svojih obvezanosti sposoben, ako se sam odločuje za dobro in pravo; čim manj se zna sam odločevati in čim bolj v tem omahuje, čim slabša je njegova previdnost in volja, tem manj je svoboden. A vrhu tega treba, da je v soglasji s prirodo. Da pa to doseže, mora si ustvarjati trdnih naravstvenih načel; samo po teh načelih mu bode možno, dosledno po volji naravstva delovati. Kant poudarja ta način pred vsemi drugimi nauki, rekoč, da „naravstveno“ je „dejanje“, koje ima „značaj t. j. dejansko-dosledno mišljenje po nespremenljivih pravcih (vodilih)“ za podklado²⁾. Temu Kantovemu nauku dodajem še važni primetek, da tirjam soglasje s podstavljenimi (objektivnimi) naravstvenimi načeli, koja se izvajajo iz opazovanja prirode.

¹⁾ Str. 143, 153, 193 in na mnogih drugih mestih.

²⁾ Kritik der praktischen Vernunft, str. 182.

Obvezanost tirja, da je vsa oseba činiteljeva udeležena pri dejanji, torej ne samo volja, nagon, čuvstva, sploh ne samo vsaka teh lastnostij posebej, nego vse moči telesa in duhá morajo se udeleževati dejanja, in to v soglasji s konečno svrho dejanja, v duhu namišljeno. Isto tako smatra tudi Kant to svobodo, o katerej pravi: „Ona (prosta volja) ni nič drugzega, nego osebnost sama t. j. svoboda in neodvisnost od stroja prirode, a smatrana kot možnost (lastnost) bitja, katera je podvržena svojim lastnim, od svojega razuma danim, čisto dejanskim zakonom, torej oseba, podvržena svojej lastnej osebnosti, katera pripada k „umovnemu svétu“.¹) Ta „umovni svet“ se Kant-u vidi neodvisen od vse prirode, — kar je gotovo pretirana trditev. Opomniti mora se uže sedaj, da trdnih načel naravstvenih ni moči jemati od nikoder razven iz izkušenj in iz opazovanja prirode. (Dalje prihodnjič.)

¹) Kritik der praktischen Vernunft, str. 104–5).

O popravkih po tiskovnem zakonu.

(Dalje.)

9. O zahtevi za vsprejem popravka dati je, ako se tirja, potrdilo.

Akoravno se vidijo te besede zakona neznatne, so vendar jako velicega pomena. Le žal, da ni določil zakon tudi kakšnih sredstev se ima stranka poprijeti, ako se jej neče dati potrdila o zahtevi za vsprejem popravka. Niti protivenja, dati zahtevano potrdilo, ni zakon s kaznijo zaprečil, niti ni določil, v kakšni obliki se ima napraviti potrdilo. S tem pa je zakon ustvaril zaveten kotiček, v koji se odgovorni urednik, ako ni popravljalec dovolj previden, skoro bi rekli, vsakokrat lahko skrije pred kaznijo.

Potrdilo namreč, s kojim popravljalec ne dokaže, da je sodišču predloženi popravek identičen z onim, ki se je zahteval od odgovornega urednika, ne velja nič, kajti toženec se vedno in, ako manjkajo drugi dokazi, popolnoma uspešno